

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Стиль виховання у батьківській сім'ї як чинник формування типових патернів поведінки підлітка у конфліктних взаємодіях»

Виконала: студентка 4 курсу,

групи ПС-(з)41

спеціальності: 053 «Психологія»

Гундяк К.І

Керівник: кандидат психол. наук,

доцент, Когутяк Н. М.

Рецензент: Хабайлюк В.В

Івано-Франківськ – 2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження впливу стилю батьківського виховання на патерни поведінки підлітка.....	6
1.1 Психологічні дослідження стилю батьківського виховання і його впливу на поведінку підлітка.....	6
1.2 Типові патерни поведінки підлітка в конфліктних ситуаціях.....	17
1.3 Психологічні закономірності поведінкових патернів підлітка у сім'ях з різним стилем виховання.....	24
Висновок до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ II. Емпіричне дослідження впливу стилю батьківського виховання на формування патернів поведінки підлітка у конфліктних ситуаціях.....	33
2.1 Дизайн та методичне забезпечення дослідження.....	33
2.2 Результати емпіричного дослідження та їх інтерпретація.....	37
2.3 Психологічні рекомендації підліткам щодо поведінки в конфліктних ситуаціях.....	46
Висновок до другого розділу.....	48
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	57
ДОДАТОК А.....	57

ВСТУП

Батьківська сім'я- це перше соціальне середовище індивіда. Діти навчаються нормам життя у родині, в суспільстві та сприймають культуру через своїх батьків. Саме у сім'ї дитина отримує перший сімейний досвід, засвоює правила та норми поведінки.

Підліток — юнак або дівчина в перехідному від дитинства до юності віку. В теперішньому часі наука визначає підлітковий вік залежно від країни, регіону проживання і культурно-національних особливостей, а також статі (від 13 до 14—17 років)[29].

Актуальність теми: На сьогоднішній день досі постає актуальна тема, це - виховання в сім'ї підлітків та їхні взаємини із батьками. Батьківське виховання має значний вплив на майбутнє їхніх дітей, адже батьки мають прямий вплив на формування особистості дитини своїми методами та стилями виховання. Сім'я є первинною малою соціальною групою, середовищем яке формує особистість, сім'я також впливає на потреби, соціальну активність і психологічний стан особистості в майбутньому.

Вплив батьківського виховання на психічний розвиток дитини активно почав вивчатися, починаючи з 20-х рр. ХХ в. Батьківська любов має вроджені біологічні компоненти, але в цілому батьківське відношення до дитини являє собою культурно-історичний феномен, історично мінливе явище, що перебуває під впливом суспільних норм і цінностей. Наразі в суспільстві відсутнє єдине уявлення про правильне виховання дітей. Педагогіка періоду радянських часів з її уявлення про трудове виховання, моральність була спростована. Іншої системи виховання на зміну не прийшло. Багато не обгрунтованих заборон і відсутність послідовних вимог, системи заохочень і покарань. Це все призводить до дезорієнтації дітей і батьків. [1]

Одні із перших експериментальних досліджень в області дитячо-батьківських відносин були розпочаті в 1899 році, коли психолог Р. Сірс у співпраці зі своїм колегою Г. Холлом розробили опитувальник, що виявляє

думки батьків про покарання дітей. У 30-ті роки ХХ століття відзначається швидке зростання досліджень батьківських установок. На даний період в зарубіжній та вітчизняній психології накопичений багатий досвід досліджень на тему дитячо-батьківських відносин. У вітчизняній психології статистика більш скромна, тому педагоги і батьки відчувають певний дефіцит інформації з даного питання.

На думку Е. Берна, батьки передають дитині свій досвід, причому сценарні обмеження дитина отримує від батьків протилежної статі. Сценарні вказівки, які мати дає своїй дитині, вона сама отримала від батька, батько від своєї матері, тобто джерелом жіночого сценарію є бабуся по лінії батька – покоління чергуються за принципом статі. Значна увага приділяється вивченню питань виховання дитини і формування особистості у психологічних дослідженнях даного напрямку – А. Адлер, Є. Антонюк, Ю. Альошина, Л. Виготський, Л. Гозман, О. Леонт'єв, І. Лисенкова, А. Маслоу, Г. Оллпорт, В. Петровський, К. Роджерс, О. Савіна та інші.

Об'єкт: патерни поведінки підлітка.

Предмет: психологічна особливість батьківського виховання як чинник формування типових патернів поведінки підлітка у конфліктних взаємодіях

Мета: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити психологічні особливості стилів виховання у сім'ї та їх вплив на патерни поведінки підлітка.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати та узагальнити методологічні підходи до вивчення стилів виховання у сім'ї;
- 2) проаналізувати та дослідити, як стиль виховання впливає на формування типових патернів поведінки підлітка в конфліктних взаємодіях;
- 3) розробити психологічні рекомендації підліткам щодо поведінки в конфліктних ситуаціях.

Методи дослідження:

Теоретичний : аналіз, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних досліджень з питань впливу виховання на конфліктність підлітків та їх поведінки;

Емпіричний: тестування;

Практична значимість: Практична значимість роботи полягає в дослідженні батьківського виховання і його впливу на формування патернів поведінки підлітка, також в розробці рекомендацій підліткам, щодо їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях. Отримані результати дослідження та їх аналіз надають підстави для глибшого вивчення теми виховання в сім'ях та вплив батьківського виховання на підлітка, як особистість. Теоретична частина надає змогу відслідкувати погляди різних століть на батьківське виховання, їхній вплив на особистість підлітка та вплив формування поведінки підлітків із різним стилем виховання. Ця робота буде додатковим внеском в дослідження та теорії сімейної психології та вікової психології. Теоретичні та практичні дослідження в роботі можуть бути корисними студентам, для загального знання і використання інформації в студентських роботах, так і викладачам, для розробки лекційних занять, групових консультацій, написанні підручників, посібників та монографій, а також у роботі практичних психологів.

Структура роботи. Наукова робота присвячена дослідженню стилю виховання, як чинник формування типової моделі поведінки підлітків в конфліктних взаємодіях. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного із розділів, загального висновку, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, з них 52 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ПАТЕРНИ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

1.1 Психологічні дослідження стилю батьківського виховання і його впливу на поведінку підлітка

Сімейне виховання - це спосіб взаємодії батьків і дітей, що характеризується виховними засобами і методами виховного впливу і виражається через особливі вербальні та невербальні способи комунікації. З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм, Т. Гордон, К. Роджерс, В. Столлінг, Е. Едмюллер, Л. Виготський, Р. Снайдер та багато інших авторів проводили дослідження стилів виховання. [2] Обраний стиль виховання буде визначати подальшу систему виховання і використані методи та прийоми виховання враховуючи, що є допустиме, а що ні у ставленні до дитини. Сімейні стилі виховання зазвичай поділяють на такі категорії: авторитарний, демократичний, ліберальний, , потуральний та нестійкий. Е. Шефер виділяє [3]:

1. Авторитарний стиль - означає високий ступінь контролю, пригнічення гідності, будь-яку ініціативи та самодіяльності, самостійності. Така поведінка перешкоджає формуванню Я-концепції та формуванню здорової самооцінки підлітка. Батьки, які дотримуються цього стилю, суворо контролюють, вторгаються в особистий простір дитини, пригнічують силою, вирішують, що добре для дитини, а особиста думка дитини - всі рішення приймаються батьками, які вважають, що дитина повинна підкорятися їх волі і авторитету практично у всьому. Дитина намагається замінити спілкування з батьками, вихователями та вчительками на спілкування з однолітками. Дитина слідує за сильними людьми, а в порівнянні зі слабкими людьми він проявляє жорстокість, агресію і ігнорує людську гідність.

2. Демократичний стиль - батьки підтримують і допомагають своїм дітям, розуміють один одного, поважають, мають співчуття і співпереживання. Особливістю цього стилю відносин є тверде, послідовне і в той же час гнучке виховання. Дитина виховується як самостійна особистість. Також батьки акцентують увагу на її активній ролі в сім'ї. На відміну від ліберального стилю виховання, цей процес не пускається на самоплив, а проходить під турботливим і чуйним контролем батьків. Вони правильно оцінюють здібності дитини, успіхи і невдачі; вони глибоко розуміють дитину, цілі і мотиви його вчинків. При демократичному стилі виховання відбувається найбільш гармонійний і різнобічний розвиток особистості дитини. Це сприяє розвитку самостійності, активності, ініціативи та соціальної відповідальності.
3. Ліберальний стиль проявляється в нестачі уваги до дитини з боку батьків. Діти в сім'ї належать самі собі. Їй надається необмежена свобода і не вводяться ніякі обмеження. Такі діти схильні до неслухняності і агресії, поведуться неадекватно і імпульсивно. Нездатність сім'ї контролювати поведінку дитини не формує психологічних механізмів, необхідних для самостійного і відповідального поведінки в суспільстві, а отже, не призводить до утворення асоціальних груп. Надалі, в підлітковому віці, притаманне раннє вживання алкоголю або інших психотропних препаратів, що згубно позначається на психічному стані. Згодом такі діти конфліктують з людьми, які за ними не стежать. Вони нездатні враховувати інтереси інших людей, встановлювати стійкі емоційні зв'язки, не готові до обмежень і відповідальності, відчувають байдужість до своїх близьких, з іншого боку, коли вони сприймають відсутність належного виховання батьків як прояв апатії та емоційного відторгнення, у дитини розвивається страх і тривога, внутрішня порожнеча, що викликає безлад в емоційній сфері.
4. Потуральний стиль виховання — «тактика гіперопіки та безумовної любові». Передбачає систему взаємовідносин, у якій батьки своєю працею забезпечують задоволення всіх потреб дитини та захищають її від будь-яких турбот, зусиль і труднощів життя, сприймаючи ці речі особисто. У цьому випадку дитині бракує

самостійності та ініціативи, бракує досвіду самостійного подолання труднощів. Наслідком такої стратегії сімейного виховання є інфантилізм дітей, які прагнуть уникати відповідальних рішень і видів діяльності, які вимагають від людини фізичної та особистої мобілізації зусиль [24, с.232].

Е. Ейдеміллер до вищеописаних стилів додає ще нестійкий, розважальний, запобігливий, змагальний, контролюючий, співчутливий, гармонійний і описує три стилі батьківського ставлення: гіпопротекція (мінімальний контроль за поведінкою дитини, частковість або відсутність уваги, тепла, турботи), домінуюча гіперпротекція (високий контроль та увага до дитини, домінування обмежень і заборон, загострення уваги на її поведінку, що призводить до появи нерішучості, несамостійності дитини або до реакції емансипації), підвищена моральна відповідальність (батьки перекладають відповідальність за життя на дитину, таке відношення не відповідає віку й реальним можливостям дитини) [4].

Томашевська виділяє ще індіферентний, співчутливий, розважливий, поблажливий, змагальний, попереджувальний, контролюючий, хаотичний та гармонійний стилі. У своїй роботі вона звертає увагу на індеферентний стиль виховання, який негативно впливає на поведінку дитини. Батьки, які використовують даний стиль не беруть свідомої участі у виховному процесі дитини. Індеферентні батьки не створюють систему контролю, не наповнюють дитину моральною чи практичною підтримками, часто такі батьки звинувачують дітей у своїх проблемах, демонструють зневагу, ігнорують потреби дитини. [5].

Отже, різні науковці розглядають такі стилі виховання: авторитарний, демократичний, ліберальний, потуральний, нестійкий, змагальний, розважливий, запобігливий, контролюючий, співчутливий, гармонійний тощо. Стиль виховання впливає на психічний розвиток дитини, відіграє важливу роль в формуванні «Я-концепції» підлітка, самооцінки, є фактором просоціальної адаптації. Найбільш сприятливим можна вважати демократичний стиль виховання через гармонійні стосунки батьків з дитиною. Даний стиль

характеризується наявністю комфорту в сім'ї, де присутня взаємоповага і підтримка, до дитини ставляться як до окремої особистості, враховують її індивідуальні особливості та потреби. У сім'ях з впровадженим демократичним стилем батьки не застосовують фізичні покарання і психологічні приниження, утримуються від проявів агресії, використовують методи наслідування, переконання та заохочення. Адже прояви конфліктної поведінки підлітка є наслідком умов та стилю сімейного виховання.

Патерн — це доведена до автоматизму схема або модель поведінки, яку людина використовує в звичайному житті[30].

Патерна поведінка – зручний механізм, який дістався нам від предків. Воно пояснюється принципом раціональності-якщо реакція виручила кілька разів, вона виручить і надалі[31]. Це пояснюється принципом раціональності. Якщо патерн поведінки був корисним кілька разів, він буде корисним і надалі. Адже набагато простіше скористатися готовою моделлю, аніж щоразу використовувати нову. Насправді ми використовуємо більше моделей, ніж можемо собі уявити. Тому існує досить широка класифікація моделей поведінки: соціальні та особистісні. Соціальні моделі стосуються таких звичок, як рукостискання, махання, поклони, відчинення дверей і пропускання інших при зустрічі. Це також можна назвати культурою.

Особисті моделі - це особисті звички людини, такі як спосіб харчування, водіння автомобіля або послідовність рухів, які вона робить під час ранкових поїздок на роботу. Вроджені та набуті. Вроджені патерни успадковуються на інстинктивному рівні. До них відносяться крик у відповідь на біль, відпочинок після активності, посмішка до близьких тощо. Набуті патерни з'являються в результаті виховання, під впливом батьків та оточення. Позитивні та негативні. Позитивні патерни допомагають нам гармонійно спілкуватися, розвиватися, керувати своїм здоров'ям і долати перешкоди. Від чищення зубів до посмішки при зустрічі з людьми - все це хороші звички.

1. Розрізняють такі патерни[6]:

2. Комунікативні або соціальні: міміка, жести, голос і інтонації, які людина використовує при знайомстві, зустрічі або спілкуванні.
3. Мислення: думки, висновки, узагальнення, логічні висновки в результаті дій оточуючих людей або після подій.
4. Рухові: захисні реакції в разі небезпеки, пози, міміка і жести під час спілкування, пересування в просторі.
5. Емоційні: діапазон реакцій на роздратування, образу, гумор, компліменти, чужу агресію.
6. Мовні або лінгвістичні: певні словосполучення, мовні форми, діалоги, репліки або повтори, які ми використовуємо в повсякденному мовленні.
7. Культурні: культурні зразки, цінності, ідеї, характерні для окремої громади.

Базові моделі поведінки діти отримують при народженні. Коли вони дорослішають, на вроджені патерни накладаються звички, стереотипи та виховання. Разом вони формують особистість людини. Дитяча психіка надзвичайно гнучка. Якщо батьки уважно спостерігатимуть за поведінкою своїх дітей, вони зможуть виявити та усунути потенційно шкідливі психологічні патерни. Окрім свідомого і цілеспрямованого виховання з боку батьків, на дітей впливає характер сімейної атмосфери, структура сім'ї та стосунки між її членами. Несприятливе сімейне середовище характерне для більшості девіантних підлітків. Гармонійні сім'ї створюють основу для взаємодії з оточуючими. У гармонійній сім'ї вікові труднощі та особистісні особливості значною мірою згладжуються і не призводять до соціальної та психологічної дезадаптації. Сім'я сприяє виробленню своєрідного "психологічного імунітету" проти несприятливих впливів навколишнього середовища. У гармонійних сім'ях члени сім'ї пов'язані емоційною прихильністю один до одного. Ніхто з членів сім'ї не позбавляє інших членів сім'ї їхніх функцій і не ігнорує їхні обов'язки. У гармонійній сім'ї немає підгруп (наприклад, мати і син об'єднуються проти інших членів сім'ї). Однак гармонії в сім'ї недостатньо. Сім'я не може бути повністю гармонійною, якщо вона перебуває у протиріччі з суспільством, свідомо ізольована від суспільства або

перебуває у протиріччі з суспільством. Серед психогенних чинників, що впливають на виникнення та розвиток девіантної поведінки у молоді, на першому місці стоять неблагополучні сім'ї. Негармонійні сім'ї характеризуються порушенням внутрішніх функціональних зв'язків. Підлітки, які не відчують прихильності батьків, менш схильні до високої самооцінки, менш схильні до розвитку теплих і дружніх стосунків з оточуючими і менш схильні до формування стійкого і позитивного образу "Я". Недоброзичливість батьків викликає у дітей взаємну ворожість, яка проявляється як явно, так і приховано.

Негармонійні сім'ї розділяються на кілька видів[8]:

1. внутрішньо дисгармонійна сім'я характеризується тим, що один з батьків є надмірно домінуючим, а інший - надмірно підлеглим ("сімейний дисбаланс"). Інтереси одних членів сім'ї задовольняються на шкоду іншим. Або ж один із членів сім'ї ігнорує свою роль і перекладає відповідальність на інших. Крім того, у невзаємних сім'ях відсутнє міжсімейне партнерство.
2. деструктивні сім'ї характеризуються відсутністю взаємодоповнюваності, браком солідарності у вирішенні повсякденних проблем і надмірною автономізацією окремих членів. Деструктивні сім'ї - це сім'ї, які живуть у ситуації гострого конфлікту, спричиненого майбутнім розлученням батьків. Емоційно травматичною для підлітків є ситуація, коли пара продовжує жити разом, хоча розлучення вже завершено.
3. дезінтегровані сім'ї - коли один з батьків вже покинув сім'ю, але продовжує виконувати функції члена сім'ї і підтримує з нею певний контакт.
4. ригідні псевдосолідарні сім'ї, які відрізняються від усіх попередніх типів тим, що один з членів сім'ї має явне домінування, в той час як інші перебувають у залежній пасивній позиції.

Вказані типи негармонійних сімей є головною причиною неправильного виховання, яке в свою чергу сприяє виникненню патохарактерологічних реакцій, неврозів, сприяє формуванню психопатичного розвитку особистості підлітка. Як зазначає Личко у родині задовольняються не тільки психологічні

потреби підлітка, а й матеріально-побутові. Якщо ж потреби залишаються незадоволеними, це спричиняє явну або приховану сімейну незадоволеність, нервовопсихічну напругу та тривогу. Також велика роль сім'ї в здійсненні контролю над поведінкою підлітка. Нездатність родини виконати функцію контролю веде як до порушень у поведінці, так і до порушень у розвитку особистості.

Кілька досліджень показали, що поведінкові проблеми дітей передбачають більш негативну поведінку батьків (наприклад, див. Caspi & Moffit, 1995, Dumas & Wekerle, 1995, Ge et al., 1996, Lytton, 1990, Patterson, 1982, Patterson et al., 1990, Паттерсон та ін., 1992, Петтіт та ін., 2001). Також доказом цього є, що характеристики темпераменту передбачають поведінку батьків. Наприклад, низка досліджень показали, що негативний вплив або труднощі немовлят і дітей раннього віку передбачають поведінку матері, таку як чуйність, керівництво, контроль, залученість, соціальна взаємодія та конфліктні взаємодії (наприклад, див. Bates et al., 1995, Braungart- Rieker et al., 1997, Campbell, 1979, Crockenberg & Acredolo, 1983, Linn & Horowitz, 1983, Maccoby et al., 1984, Malatesta et al., 1986, van den Boom, 1989; West, McLaughlin, Rieser, Brooks, & O'Connor, 1986 у Sanson & Rothbart, 1995). Ці дослідження постійно показують, що труднощі або негативний вплив, особливо дратівливість, пов'язані з менш оптимальним вихованням, таким як відсутність реакції, відсутність умовної відповіді та жорсткий контроль. Є підстави очікувати, що дитячий страх може діяти інакше, ніж дратівливість або труднощі. Наприклад, боязкість передбачає більшу поступливість у дітей раннього віку (наприклад, див. Kochanska та ін., 2001, van der Mark та ін., 2002), що може полегшити дисциплінування лякливих дітей. Крім того, диспозиційна тривожність (подібна до страху) по-різному пов'язувалася з реакцією батьків, ніж диспозиційний гнів у середньому дитинстві (Eisenberg та ін., 1999). Таким чином, страх і дратівливість були збережені як окремі виміри в цьому дослідженні.[9]

А.Адлер зауважував, що найкращим способом запобігати проблемам у підлітковому віці це формувати дружні стосунки на рівнях «Батьки — Діти» і «Батьки — Батьки». Все йде з наслідування, якщо батьки дають приклад достойної поведінки, то й дитина буде переймати таку модель поведінки.

Стан взаєморозуміння в родинному колі має значний вплив на розвиток особистості підлітка. Якщо в дошкільному та молодшому шкільному віці діти орієнтувалися на дорослих, виконували їхні бажання та вимоги, порівнювали себе та свою поведінку зі зразками, які надавали батьки, то в підлітковому віці найважливішим новоутворенням дитини є ідентифікація з дорослим світом. Саме в підлітковому віці діти прагнуть довести батькам свою зрілість, звільнитися від тотального контролю і бути визнаними рівноправними партнерами. Однак не всі батьки готові визнати за своїми дітьми нові ідентичності. Це особливо актуально через те, що підлітки залишаються дітьми у своєму мисленні та поведінці, а також економічно та морально залежними від своїх батьків. Одним із наслідків викривленого виховання є акцентуація характеру. Тобто надмірна вираженість окремих рис характеру або їх комбінацій, що є крайнім варіантом норми і межує з психопатією. [10, с.118].

При акцентуаціях характеру особливості підлітків можуть проявлятися не скрізь і не завжди. Вони можуть навіть проявлятися лише в певних умовах[11, с.76]. Типології акцентуацій характеру ґрунтуються на клінічному (психіатричному) і психологічному підходах. Клінічний підхід передбачає гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, психастенічний, шизоїдний, епілептоїдний, істероїдний, нестійкий типи акцентуацій характеру (типологія А.Личка); психологічний - гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, тривожно-педантичний, інтровертований, збудливий, демонстративний, нестійкий типи (типологія К. Леонгарда). Виникнення акцентуацій характеру, прояви специфічної для них поведінки є наслідком впливу спадкових, психологічних і соціальних факторів, серед яких найважливішими є: умови виховання, перешкоди в діяльності, когнітивна криза, дисгармонійність Я-образу,

несформованість спонукальної сфери, спадкові ознаки. Виникнення акцентуацій рис і прояв специфічних форм поведінки є результатом впливу генетичних, психологічних і соціальних факторів, найважливішими з яких є: умови виховання, перешкоди в діяльності, когнітивні кризи, дисонанс в образі «Я», несформована мотиваційна сфера, генетичні особливості [12, с.198].

У процесі розвитку і становлення дітей і підлітків відбуваються фізичні, психологічні, соціально-психологічні зміни, при яких формується особистість, а точніше риси характеру.

Кандидат психологічних наук Кротенко В.І. та доцент Заставна І.С провели дослідження, метою якого було виявлення акцентуацій характеру саме у підлітків. У більшості випадків у підлітків 12-14 років має відбуватися —загострення, тих чи інших рис характеру - акцентуації, що врешті, і буде пояснювати їх проблеми, причини конфліктів, непорозуміння у спілкуванні з іншими (однолітками, а особливо з дорослими - вчителями, батьками і т.д.).

Об'єктом їхнього дослідження стали учні 7-го та 8-го класів Буднянської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Вінницької обласної ради. Вибірка складалась з 12 учнів: 6-ти хлопців та 6-ти дівчат віком від 12 до 15 років. В дослідженні були використані такі методики: опитувальник визначення акцентуацій характеру Леонгарда – Шмішека, дослідження сімейних стосунків Е. Г. Ейдемільера. Результати дослідження показали, що в більшості випадків виявляється не просто один тип (або один змішаний тип), а декілька типів акцентуацій характеру, а саме гіпертимний тип у поєднанні з застрягаючим, збудливим, емотивним, демонстративним; збудливий разом із циклоїдним, дистимним та гіпертимним; екзальтований зустрічається у поєднанні з циклоїдним та емотивним. Варто вказати, що діти із застрягаючим типом – це особи з надмірною затримкою і стійкістю негативних емоцій. Вони відрізняються надмірною вразливістю, конфліктністю, злопам'ятністю, підозрілістю. Опитувані, які мають схильність до прояву збудливого типу акцентуації характеру, відрізняються підвищеною збудливістю, дратівливістю, агресивністю. Як правило, вони імпульсивні, не здатні контролювати свої

емоції і поведінку в стані гніву. Прояви циклотимного типу характеризуються різкими змінами настрою підлітків. Вчинки і дії з боку у таких підлітків здаються невмотивованими, поведінка їх майже непередбачувана. Гіпертимному типу характерна підвищена психічна активність, оптимізм, життєрадісність та активність. Такий підліток прагне бути лідером в будь-яких обставинах, але воліє бути неформальним лідером. Демонстративний тип акцентуації характеру присвійна цілеспрямованість особистості, присутня потреба підлітка в постійній увазі з боку оточуючих. Позитивна їх сторона – сміливість мислення. Також у групі опитуваних спостерігалась схильність до дистимного та збудливого типів. Прояв дистимного типу вказує на те, що ці підлітки володіють зниженим настроєм, схильні до депресії, пасивні, але при цьому тонко відчують і володіють твердою життєвою позицією. Збудливий тип вказує на схильність підлітків до підвищеної дратівливості, агресивності[25,с.291].

За дослідженням «Аналіз сімейних взаємовідносин» було виявлено такі закономірності у стилі сімейного виховання дітей з акцентуаціями характеру: у сім'ї, де переважає гіпопротекція або домінуюча гіперпротекція у підлітків формується гіпертимний тип акцентуації характеру – безвідповідальність, невміння спокійно аналізувати, агресивність; при приниженні підлітка рідними та близькими формується циклоїдний тип характеру. Недостатність вимог-заборон впливає на підлітка і призводить до формування збудливого типу акцентуації. Дитина не знає, на які норми і правила орієнтуватися, тому часто поводить роздратовано, агресивно по відношенню до оточуючих. Демонстративний тип акцентуації характеру сполучається із різними відхиленнями у вихованні та домінуючою гіперпротекцією. При виборі батьками таких стилів поведінки, як ігнорування потреб дитини та емоційне відкидання, у дітей спостерігається дистимний тип акцентуації характеру.

Таким чином, за допомогою цього дослідження можна прослідкувати певну залежність між стилем виховання дитини та проявами її рис характеру. Таким чином, обираючи стиль виховання в сім'ї, батьки часто обирають

різноманітні тактики, які є несприятливими для розвитку особистості дитини, що призводить до різних акцентуацій характеру та інших поведінкових відхилень у підлітковому віці. Тому важливо створити атмосферу довіри між дорослими та підлітками, зрозуміти закономірності розвитку дитини та усвідомити відповідальність батьків за те, щоб їхні діти жили повноцінним життям у майбутньому[25,с.292].

1.2 Типові патерни поведінки підлітка в конфліктних ситуаціях

Конфлікт є постійною частиною нашого повсякденного життя. Він збиває нас з пантелику і створює дискомфорт. Конфлікт - це суперечність між людьми, що по-різному сприймається як реальна чи ілюзорна, об'єктивна чи суб'єктивна, і спроба її емоційного розв'язання.

Соціально-психологічний конфлікт - це явище міжособистісних і групових відносин, прояв суперечності, активне зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, думок, особистостей і стандартів поведінки. Як форма спілкування між людьми, між людьми і групами або частинами груп, між однією частиною колективу та іншою частиною колективу, а також між колективами, він відображає прагнення людей до усталених ідей і принципів. Часто проявляється як реакція на несприятливу ситуацію, що травмує людину, або як перешкода на шляху до досягнення мети. [13,с.4]

Пікарова Г.М. враховує розвиток особистості в підлітковому віці, де конфлікти можуть виникати через невміння або небажання підлітка знайти нове місце в житті. Складність, що з'являється у взаємовідносинах між підлітками і дорослими, Пікарова Г.М. пояснює потребою в пізнанні себе і невмінням правильно аналізувати свої особистісні прояви, протиріччями, що виникають між заявленим підлітком рівнем і реальним становищем у колективі, між ставленням до себе і ставленням до нього друзів, однолітків і дорослих[14, с.42].

Основою конфліктної поведінки в підлітковому віці є неадекватність встановлених уявлень про оточуючих, яке в свою чергу в міжособистісних відносинах викликає неадекватне їх сприйняття і надає такій взаємодії негативну оцінку. Одна із причин такого явища є відсутність належного зразка поведінки для наслідування з адекватною реакцією, серед кола оточення підлітка, зокрема сім'ї- найближчого оточення. Сім'я вирішальною мірою визначає умови життя індивіда, котрі впливають на реакцію та поведінку підлітка та в цілому поведінку в конфліктних взаємодіях. Кризові періоди в

сім'ї та деструктивне виховання в сім'ї призводять до деструктивних уявлень життя і поведінки, що провокують зміни в поведінці підлітка та життєвого ставлення[32,с.224-228].

У зв'язку зі складністю формулювання поняття «конфлікт» науковці визначають його основні властивості (рис. 1.1)

Рисунок.1.1 Основні ознаки конфлікту

Конфлікт як багатовимірне явище має свою структуру і не може існувати як динамічна взаємозалежна цілісна система і процес без неї, під якою в конфліктології розуміють сукупність стійких зв'язків конфлікту, що гарантують його цілісність, тотожність із самим собою і відмінність від інших явищ соціального життя(табл 1.1) [17].

Таблиця 1.1

Структура конфлікту

Структурні компоненти	Зміст
Об'єктивні складові конфлікту	
Предмет конфлікту	об'єктивно наявна чи уявна проблема, що служить причиною протиборства між сторонами (проблема влади, взаємин, сумісності тощо).
Об'єкт конфлікту	те, на що претендує кожна зі сторін конфлікту, що викликає суперечності між ними (ресурси, право власності, право приймати рішення і т. Ін.).
Учасники конфлікту	суб'єкти соціальної взаємодії (окремі індивіди, соціальні групи, організації, держави), інтереси яких порушено безпосередньо, або суб'єкти, які явно (неявно) підтримують конфліктерів.
Соціально-психологічне середовище конфлікту	конкретні історичні умови, в яких виникає й розгортається конфлікт.
Суб'єктивні складові конфлікту	
Особистісні елементи	психофізіологічні, психологічні, етичні та поведінкові властивості окремої особистості, які впливають на виникнення і розвиток конфліктної ситуації.
Суб'єктивне сприйняття конфлікту	уява про самого себе; сприйняття інших учасників конфлікту; образ зовнішнього середовища, в якому розгортається конфлікт.

Однією із найбільш популярних і розповсюджених як в бізнесі, так і в переговорній сфері є розроблена американськими авторами К. Томасом і

Р. Кілменом двохвимірною моделлю стратегій поведінки – концепція Томаса-Кілмена, в якій виділяється п'ять основних стратегій людської поведінки в конфліктній ситуації (рис 1.2) : 1) уникнення, 2) суперництво (боротьба, примушування), 3) компроміс, 4) співробітництво, 5) пристосованість (поступки) (рис 1.2). Основою для виділення вказаних стратегій поведінки є динаміка співвідношення між ступенем настирливості в задоволенні своїх інтересів (вісь Y) і ступенем готовності піти назустріч опоненту в задоволенні його інтересів (вісь X). [15]

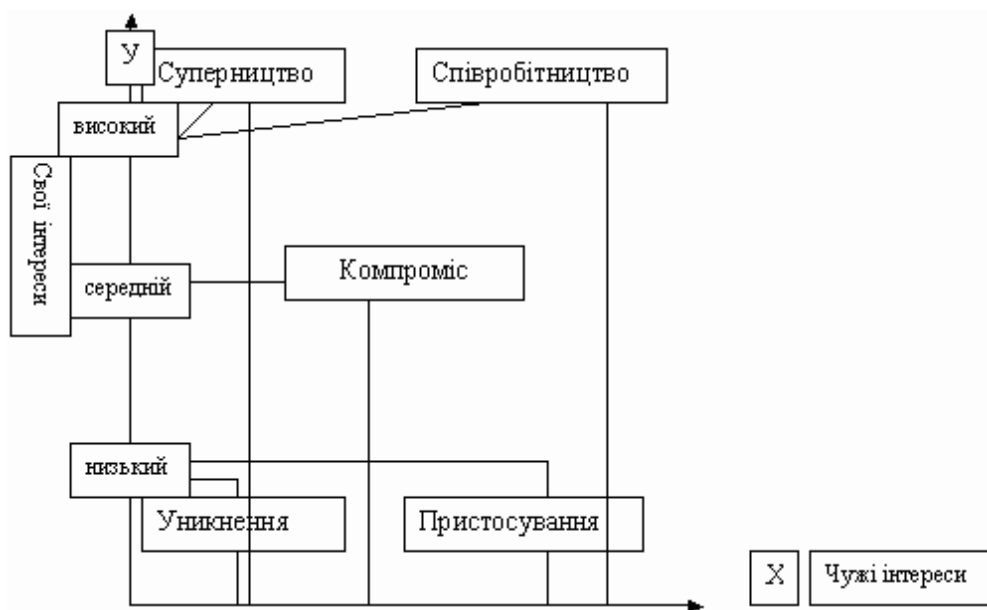

Рисунок 1.2

Компроміс – частково задовольняє інтереси обох конфліктуючих сторін. Плюси і мінуси цієї стратегії: хоча такий результат можна назвати справедливим, оскільки в компромісі враховані інтереси всіх конфліктуючих сторін, необхідно пам'ятати, що в більшості випадків компроміс можна розглядати лише як проміжний крок у пошуку способу вирішення спору, поки обидві сторони не будуть повністю задоволені рішенням.

Співпраця. Обираючи цю стратегію, учасники намагаються вирішити конфлікт так, щоб задовольнити всіх. Вони не лише беруть до уваги точку зору іншої сторони, але й намагаються задовольнити її. Плюси і мінуси цієї стратегії. Такий підхід сприяє взаємній повазі, розумінню і довірі, тим самим роблячи

відносини міцнішими і стабільнішими. Якщо предмет конфлікту важливий для обох сторін, це вважається найбільш конструктивним способом вирішення конфлікту.

Уникнення. Її характерною рисою є самоізоляція конфлікуючих сторін. У разі обрання цієї стратегії конфлікт або вирішується без урахування інтересів, або переростає в іншу конфліктну ситуацію. Переваги та недоліки цієї стратегії: ця стратегія ефективна, коли предмет конфлікту не є настільки важливим або коли немає необхідності підтримувати довготривалі стосунки з іншою стороною конфлікту. Однак у довготривалих стосунках важливо відкрито обговорювати всі спірні питання, а уникання труднощів може призвести лише до накопичення розчарування та напруження.

Протистояння. Тип конкуренції, в якому кожна сторона в конфліктній ситуації використовує всі доступні засоби для досягнення своїх цілей. Для того, щоб довести свою правоту, обирається найбільш ефективний спосіб впливу на іншу сторону в даному конкретному конфлікті. Головна мета - перемогти в конфлікті за будь-яку ціну" [16].

Сучасні підлітки відрізняються від попередніх поколінь тим, що у них більше конфліктів у спілкуванні з однолітками та дорослими, особливо з батьками. Це може бути пов'язано зі зміною соціально-психологічних умов життя, зміною ціннісних орієнтацій, зростанням соціальних груп та зміною сімейних структур. Водночас практичний досвід показує, що підлітки часто не знають, як вирішувати конфлікти, а деструктивні тенденції у конфліктних стосунках є поширеними. Недостатня увага до міжособистісних стосунків та недостатні навички конструктивного вирішення конфліктів можуть мати негативні наслідки для підлітків та їхнього оточення. Тому вивчення поведінки молоді в конфліктних ситуаціях є важливим питанням для цієї вікової групи.

На основі дослідження особливостей поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях на базі загальноосвітньої школи | - III ступенів № 10 міста Слов'янська, Донецької області(у тестуванні брали участь учні сьомих класів у кількості 53 особи віком від 12 до 13 років), можна стверджувати що

найпоширеніша форма поведінки в конфліктних ситуаціях – це суперництво та уникнення. З метою вивчення стилів поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях використовувалася методика діагностики стилів поведінки у конфлікті К. Томаса. Визначено, що більшість досліджуваних (49%) мають домінуючий стиль поведінки в конфлікті - суперництво. Ці підлітки в конфліктній ситуації прагнуть досягти задоволення своїх інтересів на шкоду іншому. Значна кількість досліджуваних (24%) обирають домінуючим стилем поведінки уникнення. Для підлітка, що обирає стиль уникнення, характерні як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей. Ці підлітки воліють не вирішувати конфліктні ситуації, а залишати все, як є. Такий стиль поведінки у конфлікті, як пристосування, також дуже поширений серед підлітків. Його обирають 18% досліджуваних. Підлітки, що надають перевагу цьому стилю поведінки, на противагу стилю суперництва, приносять у жертву власні інтереси заради інтересів інших. Значно менша кількість підлітків (6%) обирають домінуючим стилем поведінки співробітництво. У цьому разі учасники конфлікту приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін. Тільки 3% досліджуваних використовують стиль компромісу. Ці підлітки у конфліктних ситуаціях воліють вирішити конфлікт шляхом взаємних поступок.[19]

Дуже рідко учні застосовують такий стиль, як уникнення. Томас К. вважає, що при уникненні конфлікту жодна зі сторін не досягає успіху. Цей підхід реалізується тоді, коли учень не відстоює свої права, не співробітничает ні з ким для вирішення проблеми або просто ухиляється від конфлікту. Цю тактику можна використовувати, коли вирішується не надто важливе питання або коли становище безвихідне. Не дивлячись на те, що багато хто вважає ухилення слабкістю, часто така "відстрочка" може стати шансом залагодити ситуацію. Найменш вживаним стилем є пристосування. Цей стиль означає те, що учень діє спільно з іншою людиною, не намагаючись відстоювати власні інтереси. Цей підхід можна використовувати, коли результат важливий для партнера та не дуже важливий для певної людини.

Також стиль є корисним в тих ситуаціях, коли партнер має більшу владу. Поступаючись, погоджуючись або жертвуючи власними інтересами, людина може пом'якшити ситуацію. Таким чином, провівши дослідження і з'ясувавши особливості психологічної поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях, можемо зробити висновок, що підліткам властиве переважно суперництво як форма поведінки в конфлікті і недопустимим вважається пристосування.

1.3 Психологічні закономірності поведінкових патернів підлітка у сім'ях з різним стилем виховання

Потрібно розуміти, що сімейне виховання вносить велику лепту у формування цінностей дитини. Родинний вплив має широкий часовий діапазон і триває усе життя, коли член сім'ї знаходиться поза сім'єю. Тому до виховання треба ставитись відповідально та без фанатизму.

Існують психологічні механізми, за допомогою яких батьки мають вплив на дітей:

- підкріплення (батьки схвалюють та заохочують поведінку, яку вони вважають правильною та карають за порушення встановленими батьками, таким чином батьки породжують у дитини певну систему норм, яка стає для дитини звичною);
- ідентифікація (дитина наслідує поведінку батьків);
- розуміння (батьки відгукуються на проблеми, які має дитина, тим самим формують її самосвідомість та комунікативні якості) [19, 68 с]

Характерний для підліткового віку підвищений рівень конфліктності суттєво зумовлюється неадекватним розвитком структурних компонентів самосвідомості, зокрема її когнітивної та емоційної складових, що негативно позначається на поведінці підлітків та здатності до її саморегуляції. За несприятливих умов, відсутності своєчасної психологічної допомоги конфлікти можуть стати стійкими особистісними утвореннями, перебуваючи у тісному взаємозв'язку з самосвідомістю особистості та її самооцінкою.

У зв'язку з появою в підліткового віці нових психологічних особливостей інколи їхні стосунки супроводжуються конфліктами, негативними формами поведінки. Це пов'язано з прагненням до самостійності та лідерства. Підлітки хочуть, щоб з їхніми думками, бажаннями та настроями рахувалися, не терплять недовіри, байдужості, насмішок, нотацій. Однак прояви негативних форм поведінки і конфліктність підлітків не є неминучими. Підлітки часто відстоюють своє право на лідерство саме в ході конфліктів, вони намагаються

довести свою думку за будь-яких умов. Конфліктологічна активність підлітків пов'язана з постійною переоцінкою цінностей, яка відбувається в процесі спілкування з найближчим соціальним оточенням. Підліток не знаходить оптимального задоволення в спілкуванні з дорослими, зокрема батьками, вчителями.

Якісні зрушення самосвідомості у формі виникнення уявлення про себе уже не як про дитину і прагнення увійти в світ дорослих є структурним центром особистості в цей період розвитку. Молодші підлітки можуть вступати в конфлікт, коли, як вони вважають, немає іншого виходу, і всі інші засоби вичерпані. Про наслідки конфлікту вони часто не замислюються. Старші підлітки ж іноді конфліктують заради конфлікту, щоб показати своє домінування, іноді вдаючись у конфлікті до грубощів та крайнощів. Активна індивідуалізація, що відбувається в процесі соціалізації, обумовлює виникнення множинних конфліктів в підлітковому віці. З іншого боку, постійно зростаюча значущість інтеграції в групу створює основу для їх врегулювання, через що підлітковий період сприятливий для формування умінь попереджати і конструктивно вирішувати конфлікти саме в колективі однолітків.

За допомогою дослідження Яновської Тамари А. на визначення рівня конфліктності підлітків із різним вираженням самооцінки(Рис.1.3), можна відслідкувати взаємозв'язок між стилем виховання і формування самооцінки підлітка та його формування патернів поведінки, зокрема в конфліктних ситуаціях[33,с. 93-108].

Стили поведінки підлітків у конфлікті (у %)

Стили поведінки	Вік респондентів	
	Молодші підлітки (11 років)	Старші підлітки (14 років)
Змагання	15	40
Пристосування	25	10
Компроміс	25	10
Уникання	20	30
Співпраця	15	10

Рисунок 1.3

15% молодших підлітків обирають стиль поведінки у конфлікті - змагання, 25% - пристосування; 15% компроміс, 25% - уникання; 15% - співпрацю. 40% старших підлітків обирають тенденцію поведінки в групі - змагання, 10% пристосування; 10% - компроміс, 30% - уникання; 10% - співпрацю.

Із конфліктною поведінкою тісно пов'язана самооцінка. Важливим значенням самооцінки є стимулювання особистості до певних дій, що займають основне місце в її системі цінностей і нададуть можливість реалізувати свої потенційні можливості. В попередній роботі я досліджувала вплив стилю виховання батьків на формування самооцінки підлітка, було проведено дослідження на виявлення рівня самооцінки в підлітків та стиль виховання в їхніх сім'ях за допомогою таких методик, як «Дослідження рівнів самооцінки особистості» (С. Будассі), «Стратегії сімейного виховання» (С. Степанова). В результаті дослідження було виявлено, що ефективним стилем виховання для становлення хорошої самооцінки підлітка - є авторитетний стиль виховання. Самооцінка в них середня та адекватна. Було відзначено, що такий стиль виховання добре впливає на взаємовідносини батьків з дітьми. Цей стиль формує довіру у сім'ї і сприятливі умови для формування самостійної особистості підлітка та формуванню адекватної самооцінки. В сім'ях де виховний стиль був авторитарним, відстежується недовіра до батьків з боку підлітка, це за рахунок постійного контролю і вимогливості в вихованні підлітка. Самооцінка в підлітків в такій сім'ї часто є низькою. Ліберальний стиль виховання відзначається низьким рівнем вимогливості й високим рівнем чуйності, часто такі діти стають егоїстичними. Індиферентний стиль відзначається також низьким рівнем вимогливості та низьким рівнем чуйності, таким дітям притаманна поведінка замкнутості, або ж навпаки агресивності, некерованості, самооцінка в них неадекватна.

Психолого-педагогічні спостереження вказують на те, що саме від сімейного оточення (мови батьків, їх особистого прикладу, проблем, що обговорюються разом, світоглядних інтересів, сімейних взаємин) залежить процес успішного входження особистості підлітка в соціум. Більш ефективно,

комфортно для всіх членів родини цей процес відбувається в тих сім'ях, де батьки ініціюють “включення” підлітка до виконання соціальних ролей: член сім'ї, старший брат або сестра, майбутній батько, мати, помічник, наслідувач сімейних традицій. Таким сім'ям притаманні колективне обговорювання родинних проектів, аналіз подій за день, спільні як праця, так і відпочинок, адекватний розподіл доручень. Слово батьків у них – це порада старших друзів, і лише за суворої необхідності – наказ, але ніколи – погроза. Адже традиційно в сім'ях використовується авторитарний тип стосунків батьків з дітьми. Як результат, в багатьох сім'ях не заведено прислухатися до інтересів дитини, сприймати її такою, якою вона є насправді. Постійне нагадування про фізичну та економічну залежність дитини від волі своїх батьків, неузгодженість домагань дорослих та природних можливостей дітей призводять не лише до конфлікту, насилля, але й спричинюють факти прояву неадекватної поведінки підлітка, призводять до роздвоєння особистості. Найгірший наслідок такого сімейного виховання – асоціальний тип особистості людини в майбутньому. Звична залежність підлітків від старших також переходить в особистісну рису, яка так і називається “залежність”. Як правило, маючи навіть високий інтелект, але нерозвинуту самостійність в прийнятті рішень, дефіцит життєвого досвіду, в підлітка знижується здатність до соціальної адаптації. Підлітки, яких дуже довго опікують в родинному колі і оберігають від труднощів, частіше всього бояться настання дорослості та виявляють особистісну безпорадність. Зовсім інша соціальна роль відведена підліткови в сім'ї, де кожний її член живе “сам по собі”, підліток залишається наодинці зі своїми радощами чи проблемами. За таких умов процес дорослішання відбувається дещо прискорено, але не природньо: дитина змушена дбати про себе сама, набуваючи життєвого досвіду як на позитивних, так і на негативних прикладах. Крім того, в такій ситуації криються витоки або егоїстичної позиції особистості в соціумі, або відмова взаємодіяти з соціумом. Шкільна статистика вказує на те, що за сучасних суспільно-економічних умов переважає авторитарний тип виховання підлітків

в сім'ї, що негативно впливає на загальний процес соціального становлення особистості школяра.[20, ст 181]

Від рівня сімейного виховання залежить і поширення серед підлітків таких негативних явищ, як паління, вживання алкоголю та наркотичних речовин. На жаль, більшість батьків дітей 15-річного віку не вбачають нічого шкідливого у вживанні ними напоїв з невеликим вмістом алкоголю, а у кожному третьому випадку паління вони обізнані, але сприймають це як вікову норму. Досліджуючи рівень обізнаності батьків про небезпечність наркотичних речовин, лише 9% дали повні правильні відповіді, а 27 % про це чули, але дати пояснення своїм дітям не змогли б. Водночас зазначають підлітки, що інформацію з даного питання вони отримують насамперед від ровесників, у другу чергу – в період навчального процесу, в останню чергу – від батьків. Опікуючись здоров'ям своєї дитини, батьки найменше часу відводять таким активним методам виховання, як фізичне загартування, організація туристичних подорожей, привчання дітей до режиму дня та виконання щоденних правил особистої гігієни. Недостатньо кваліфіковано надаються батьками перші роз'яснення підліткам стосовно їхніх статевих відносин, які в “перехідний” період викликають у них особливий інтерес. З цього приводу батькам бракує знань з анатомії, фізіології та психології людини. Для багатьох батьків є відкриттям старовинна народна мудрість, що виховання особистості майбутньої дружини, матері покладається на батька, а мати має виховати в синові риси майбутнього батька, голови сім'ї. У цій народній мудрості криється глибока філософія, яка за умови зростання дитини в повній сім'ї сприяє не лише осмисленню підлітком своєї космічно-природної місії, але й сприяє формуванню гуманістично-ціннісних орієнтирів. Саме в родинному колі підліток вчиться бути не лише споживачем, а й трудівником, творцем, господарем власної долі, захисником слабкіших за себе[21]

Останнім часом особливо в батьків молодшого покоління поняття “любов до дитини” асоціюється з забезпечення її необхідними речами, грошовою винагородою за будь-яку допомогу в хатніх справах, а також намаганням “по-

дорослому” усунути перешкоди на шляху розвитку дитини (репетиторство, медичні відводи від занять фізичною культурою та інші). Як результат, у поведінці підлітків розвиваються ознаки інфантилізму та прагматизму. Розповідаючи про свої життєві мрії, більшість дітей 13–14 років вказують предмети: велосипед, комп’ютер, дорогий одяг, а на шляху їх досягнення першим чинником вказують кошти, надані батьками. Для підлітків є значимими ті цінності, які визначають їх самостійність, а також стимулюють встановлення позитивних зв’язків з дорослими, дозволяють поєднати життєву мудрість батьків та нетрадиційне мислення дітей, що нагадує “рятувальний круг”: “Я вже дорослий, але ви, батьки, будьте поруч, раптом щось трапиться.” Таке щире зізнання підлітків є безперечним доказом того, що їм потрібна батьківська участь і вони на неї розраховують, коли стикаються з першими життєвими проблемами. Безперечним є і те, що сім’я потребує вчасної кваліфікованої допомоги у вихованні дітей з боку спеціалістів: вчителів, психологів, лікарів; соціальної підтримки та визнання її як найвищої соціальної цінності в суспільстві [22].

Різні стилі виховання суттєво впливають на те, як підлітки поведуться в конфліктних ситуаціях. Ось як кожен з основних стилів виховання може впливати на поведінку підлітків у конфліктах[34,с.1-103]:

1. Авторитарний стиль: підлітки, виховані в авторитарних сім'ях, часто не вміють висловлювати свої думки та почуття конструктивно. Вони можуть або уникати конфліктів через страх перед авторитетом, або виявляти агресивну поведінку, наслідуючи строгий стиль батьків. Отже, підлітки можуть бути або надмірно покірними, або дуже бунтівними. Вони часто мають труднощі з встановленням здорових меж і ефективним вирішенням конфліктів.

2. Авторитетний стиль: підлітки, виховані в авторитетних сім'ях, зазвичай мають навички ефективної комунікації і можуть виражати свої думки та почуття відкрито і впевнено. Вони схильні вирішувати конфлікти через переговори та пошук компромісу. Ці підлітки зазвичай краще адаптуються в

соціальному середовищі, вміють ефективно вирішувати конфлікти і зберігати здорові стосунки з однолітками та дорослими.

3. Поблажливий (ліберальний) стиль: підлітки, виховані в поблажливих сім'ях, можуть мати проблеми з самодисципліною і часто намагаються уникати конфліктів або легко піддаються впливу оточуючих. Вони можуть бути імпульсивними і не завжди враховувати наслідки своїх дій. Можуть виникати труднощі у вирішенні конфліктів через недостатню стійкість і відсутність навичок самоконтролю. Такі підлітки можуть часто йти на поступки або, навпаки, діяти неадекватно в стресових ситуаціях.

4. Індиферентний (байдужий) стиль: підлітки, виховані в байдужих сім'ях, часто відчують нестачу емоційної підтримки і можуть бути соціально ізольованими. Вони можуть або уникати конфліктів, або реагувати на них з апатією чи агресією. Можуть мати низьку самооцінку і труднощі у встановленні довірливих стосунків. Такий стиль виховання може призводити до труднощів з адаптацією в соціальному середовищі і недостатньої впевненості у вирішенні конфліктів.

Таким чином, стиль виховання суттєво впливає на те, як підлітки реагують на конфліктні ситуації, їхні навички комунікації та здатність вирішувати конфлікти конструктивно. Авторитетний стиль виховання зазвичай сприяє розвитку більш ефективних моделей поведінки в конфліктах.

Висновок до першого розділу

Підлітковий вік є перехідним періодом від дитинства до юності, який залежить від країни, регіону проживання, культурно-національних особливостей та статі. Сімейне виховання, що включає вербальні та невербальні способи комунікації, відіграє ключову роль у формуванні особистості підлітка. Гармонійні сім'ї створюють сприятливі умови для взаємодії з оточуючими та допомагають згладжувати вікові труднощі, запобігаючи соціальній та психологічній дезадаптації. Тема виховання підлітків у сім'ї та їхні взаємини з батьками залишається актуальною, оскільки батьківське виховання суттєво впливає на майбутнє дітей, їхні потреби, соціальну активність та психологічний стан.

Значна увага приділяється вивченню питань виховання дитини і формування особистості у психологічних дослідженнях даного напрямку – А. Адлер, Є. Антонюк, Ю. Альошина, Л. Виготський, Л. Гозман, О. Леонт'єв, І. Лисенкова, А. Маслоу, Г. Оллпорт, В. Петровський, К. Роджерс, О. Савіна та інші. Конфлікт є постійною частиною нашого повсякденного життя, викликаючи збентеження і дискомфорт. Це суперечність між людьми, яка може сприйматися як реальна чи уявна, об'єктивна чи суб'єктивна, і зазвичай супроводжується спробами емоційного вирішення. Підвищена конфліктність у підлітковому віці часто пов'язана з недостатнім розвитком структурних компонентів самосвідомості, зокрема її когнітивної та емоційної складових, що негативно впливає на поведінку підлітків і їхню здатність до саморегуляції. За несприятливих умов і без своєчасної психологічної допомоги конфлікти можуть стати стійкими особистісними утвореннями, взаємопов'язаними з самосвідомістю та самооцінкою особистості. Таким чином, стиль виховання визначає реакцію підлітків на конфлікти, їхні комунікативні навички та здатність конструктивно вирішувати суперечності. Авторитетний стиль виховання зазвичай сприяє розвитку ефективніших моделей поведінки у конфліктах, часто підлітки із таким стилем виховання обирають модель «компромісу», або «співпраця» .

Авторитарний стиль виховання передбачає високій емоційності підлітків, не здатність регулювати конфлікти, обирають стиль «протистояння» для вирішення конфлікту, роблять все можливе щоб перемогти в конфлікті.

Підлітки із ліберальними стилем виховання часто бувають імпульсивними та мають проблеми із самодисципліною, часто вони обирають стратегію поведінки «протистояння». Індиферентний стиль виховання відзначається емоційною відстороненістю, часто такі підлітки демонструють асоціальну та агресивну поведінку , тому обирають модель для вирішення конфліктів - «уникнення» або ж навпаки, «протистояння». Різні стилі виховання значно впливають на поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ПАТЕРНІВ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

2.1 Дизайн та методичне забезпечення дослідження

Після проведення ґрунтовного теоретичного огляду літератури та досліджень інших авторів, наступним етапом є власне емпіричне дослідження. Дослідження проводилося в декілька етапів. Основним завданням дослідження на психо-діагностичному етапі було проведення дослідження на вибірці, збирання фактичних даних за допомогою методик. У другому розділі представлені методики, які були використані під час проведення дослідження. Задля встановлення впливу стилю батьківського виховання на модель поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях були використані стандартизовані психологічні методики:

1. «Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті»
2. «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна»
3. «Експрес-тест на визначення стилю виховання»

Етапи емпіричного дослідження

1. Підготовчо-теоретичний етап:
  - Дослідити та відстежити дослідження інших авторів, провести огляд теоретичної літератури, що стосується батьківського виховання та конфліктної поведінки підлітків.
2. Методологічно-діагностичний етап:
  - Підібрати методики для дослідження впливу батьківського ставлення та виховання та їхній вплив на поведінку підлітка в конфліктних взаємодіях.
  - Розробити дизайн та методичне забезпечення для проведення дослідження.
  - Дослідити типи поведінки підлітка в конфліктній ситуації та дослідити батьківське ставлення до своїх дітей, також використати експрес-тест на

визначення стилю виховання, як допоміжний метод до дослідження батьківського ставлення до власних дітей.

- Виконання збору результатів та їх інтерпретація.
  - Внесення результатів в таблицю для зручного їх інтерпретування.
3. Корекційний етап
- Надання психологічних рекомендацій підліткам щодо поведінки в конфліктних ситуаціях.

Метою та завданням дослідження було визначити впливи різних батьківських моделей виховання та їх вплив на модель поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях.

З урахуванням мети та завдань було виділено два емпіричні блоки дослідження:

1. Перший блок вміщає в себе дослідження особливості моделі поведінки в конфліктних взаємодіях, за допомогою методики- «Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті» (див. Додаток А).
2. Другий блок має етап дослідження батьківського ставлення до своїх дітей . Оцінка батьками своїх взаєностосунків з дитиною досліджувалася за допомогою методики дослідження- «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна» та експрес тесту на визначення стилю виховання (див. Додаток А).

Методика «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна»

Тест - опитувальник батьківського ставлення являє собою психодіагностичний інструмент, котрий орієнтований на виявлення батьківського ставлення до своїх дітей. Батьківське ставлення сприймаються, як різноманітні почуття до дитини, особливості виховання, розуміння характеру дитини, системи його поведінки.

Структура тесту була побудована на основі математичного значення значущих факторів. В результаті факторизації даних було отримано 4 фактори: «прийняття-відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха». [27]

А. Я. Варга та В. В. Столін у структурі батьківського ставлення виділяють такі складові: прийняття–відторгнення (відображає інтегральне емоційне ставлення до дитини); кооперація(образ батьківського ставлення, котрий, соціально бажаний, проявляється в інтересі дитини до життя, прояві довіри, високій оцінці інтелектуальних і творчих здібностей дитини); симбіоз (міжособистісна дистанція в спілкуванні з дитиною, як і будь - який інший елемент, - це або відчуття того, що батьки знаходяться поруч з дитиною, або переживання почуття тривоги або відчуження в своїх відносинах з ними.); авторитарна гіперсоціалізація (форма і напрямок контролю за поведінкою дитини за своєю природою-директивні); маленький невдаха(відображає недооцінку батьками дитини в їх сприйнятті і розумінні) [26, с. 107–113].

Методика «Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті»

Однією з найпоширеніших методик діагностики поведінки особи в конфліктній ситуації (точніше, конфлікт інтересів) є опитувальник Кеннета Томаса (Kenneth Thomas) . К. Томас виходив з того, що люди повинні не уникати конфліктів або вирішувати їх за всяку ціну, а вміти грамотно управляти ними. Спільно з Ральфом Кілманном він запропонував двовимірну модель управління конфліктами, виміром її - є поведінка особистості, заснована на увазі до інтересів інших, а другий-це поведінка, яка полягає в ігноруванні цілей інших та захисті власних інтересів[28].

К. Томас розглядає прикладну двовимірну модель управління конфліктами, основними з яких є співпраця, асертивність, які пов'язані з увагою людини до інтересів інших людей, залучених в ситуацію, і характеризуються акцентом на власних інтересах. Виділяється п'ять способів регулювання конфліктів, позначені у відповідності з двома основними вимірами (кооперація і напористість):

1. Змагання (конкуренція) - прагнення досягти своїх інтересів в збиток іншому.
2. Пристосування - принесення в жертву власних інтересів заради іншого.
3. Компроміс - угода на основі взаємних поступок; пропозиція варіанту, знімає виникле протиріччя.

4. Уникнення - відсутність прагнення до кооперації, і відсутність тенденції до досягнення власних цілей.
5. Співробітництво - учасники ситуації приходять до альтернативного рішення конфлікту, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Для діагностики стилю батьківського виховання та патернів поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях було залучено 20 підлітків, в тому числі і їхніх батьків або опікунів. Вибірку склали підлітки віком від 13-18 років, 8-11 клас, Яблуницького ліцею, Івано-Франківської області. Важливим критерієм під час формування вибірки підлітків, що взяли участь в емпіричному дослідженні, була наявність у сім'ї підлітка батьків або одного із батьків (та їхнє бажання взяти участь у дослідженні).

2.2 Результати емпіричного дослідження та їх інтерпретація

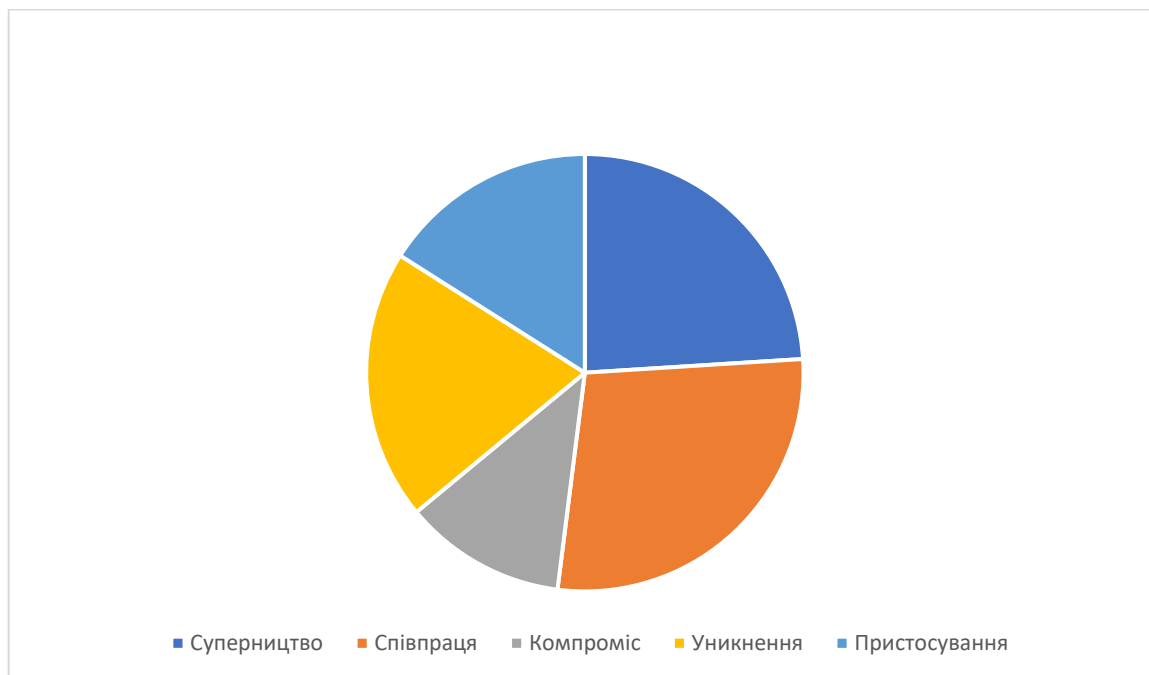
Для дослідження моделі поведінки підлітків в конфліктних взаємодіях було підібрано методику, що спрямована на виявлення особливостей конфліктної поведінки підлітка. Щоб визначити домінуючі стратегії поведінки в конфліктній взаємодіях було використано методику К. Томаса (адаптація Н. В. Гришиної), що може застосовуватися на вибірці дітей підліткового віку. К. Томас виділив п'ять основних стратегій поведінки в конфліктній ситуації: суперництво, пристосування, компроміс, уникнення, співробітництво. Вибір даної методики був обумовлений твердженням про те, що конфліктна поведінка є однією із стадій розвитку конфлікту, відповідно вона не може виникати поза конфліктом (Г. В. Ложкін, Л. А. Петровська, Ю. О. Бистрова, Н. І. Пов'якель та ін.) [35,с.20]; [36]; [37,с.126-143]. Результати опитування зазначено (Табл.2.1).

Тест Томаса-Кілмана був створений для оцінки поведінки індивідів у конфліктних ситуаціях. Конфліктна ситуація - це ситуація, в якій дві людини мають, здавалося б, несумісні інтереси. У цьому випадку поведінка людей може бути проаналізована за двома параметрами: 1) наполегливість, яка є мірою, до якої людина намагається задовольнити власні інтереси; 2) співпраця, яка є мірою, до якої вона намагається. для задоволення інтересів інших. Ці два основні виміри поведінки можна використати для опису п'яти конкретних підходів до вирішення конфлікту.

Таблиця 2.1

Результати дослідження моделі поведінки підлітків в конфліктних взаємодіях за методикою «Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті»

№	Суперницьово	співпраця	компроміс	уникнення	приспосування
1 респондент	5	7+	7+	5	7+
2 респондент	3	4	5	10+	7
3 респондент	6+	4	6+	5	6+
4 респондент	2	9+	4	7	8
5 респондент	6	7+	7+	4	6
6 респондент	2	5	8	9+	4
7 респондент	1	5	6	9+	9+
8 респондент	4	8+	4	6	7
9 респондент	9+	4	6	6	3
10 респондент	8+	6	6	7	4
11 респондент	4	7+	5	6	9
12 респондент	4	10+	7	3	4
13 респондент	8+	4	4	6	5
14 респондент	2	4	7	10+	7
15 респондент	3	8+	6	5	4
16 респондент	5	7+	7+	5	7+
17 респондент	5	5	6	8+	5
18 респондент	5	9+	5	6	8
19 респондент	9+	5	7	7	4
20 респондент	9+	5	6	7	4

Рис.2.1

Діаграма результатів за методикою «Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті»

Суперництво -24% ; Співпраця-28 %; Компроміс-12%; Уникнення-20%; Пристосування-16%

Отже, наочно можемо побачити, рисунок 2.1 , що серед підлітків переважає модель поведінки в конфліктах: співпраця, що складає 28% опитуваних підлітків, та модель поведінки суперництво, що складає 24% опитуваних, трохи менше обирають модель уникнення, всього 20% , і найменше складають цю вибірку такі моделі, як пристосування-16% , та компроміс-12% опитуваних. Це свідчить про те, що підлітки в конфліктних взаємодіях із типом поведінки, як співпраця- шукають рішення конфлікту, щоб воно задовільнило всіх учасників, також це свідчить про високу кооперацію та комунікацію. Підлітки, котрі обирають модель суперництво, часто поводять себе в конфліктах егоїстично, вони прагнуть добитися правоти своєї точки зору, не зважаючи на інтереси інших, вони використовують для цього агресивну поведінку. Такі підлітки володіють високою наполегливістю і низьким рівнем кооперативності. Не менш популярна модель поведінки в конфліктах серед опитуваних підлітків, це модель уникнення. Уникнення характеризується тим,

що підлітки часто ухиляються від конфлікту, або відкладають його вирішення та взагалі уникають конфліктів. Найменшу кількість вибірки складають підлітки із таким типом поведінки, як компроміс та пристосування, компроміс характеризується такою поведінкою, де учасник конфлікту шукає рішення, котре б задовільняло всіх учасників конфлікту та готові іноді поступитися своїми інтересами. Пристосування обирають, ті хто часто поступається своїми інтересами на користь інших, в той же час прагне підтримувати гармонію в відносинах та схиляється уникати конфліктів. Такі підлітки володіють низьким рівнем наполегливості і мають високий рівень кооперативності.

А. Варга і в. Столін вважають, що ставлення батьків – це система різноманітних емоцій до дитини, стереотипи поведінки з особливостями сприйняття, що відпрацьовуються в процесі спілкування з нею та визначають рольовий характер і манеру поведінки дитини, розуміння його поведінки, що визначає рольову структуру сімейних відносин [38]. А. Я. Варга та В. В. Столін, досліджуючи батьківське ставлення, виділяли наступні фактори: «прийняття-відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха». Для дослідження батьківського ставлення до підлітків було обрано методику «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна», що дає нам побачити та проаналізувати, як батьківське ставлення в вихованні підлітків впливає на їхню поведінку та зокрема відстежити взаємозв'язок між батьківським ставленням та вибором підлітків моделі поведінки в конфліктних взаємодіях. Результати зазначено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати дослідження за методикою «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна»

№	Прийняття - відхиленн я	Коопераці я	Симбіо з	Авторитарна гіперсоціалізаці я	Маленьки й невдаха
Респонден т 1	+				
Респонден т 2	+				
Респонден т 3	+				
Респонден т 4	+				
Респонден т 5	+				
Респонден т 6	+				
Респонден т 7	+				
Респонден т 8	+				
Респонден т 9				+	
Респонден т 10	+				
Респонден т 11					+
Респонден т 12			+		
Респонден т 13				+	
Респонден т 14					+
Респонден т 15		+			
Респонден т 16	+				

Респондент 17			+		
Респондент 18	+				
Респондент 19				+	
Респондент 20	+				

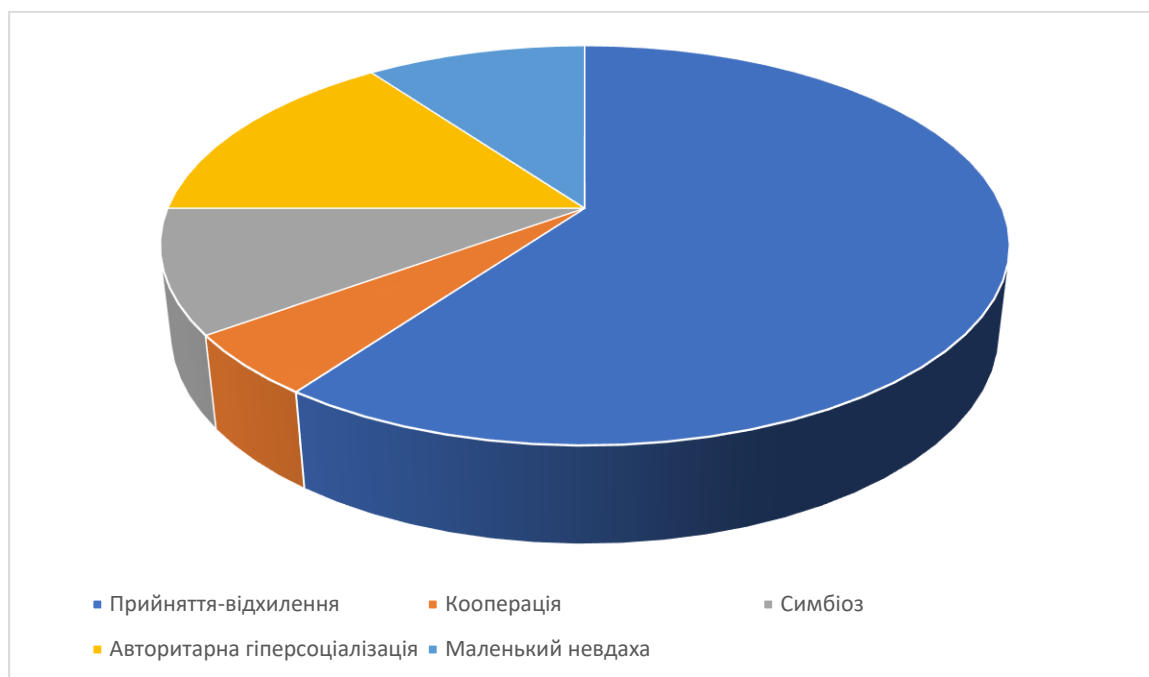

Рис.2.2

Діаграма результатів за методикою «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна»

Прийняття- відхилення - 60%; Кооперація- 5%; Симбіоз- 10%; Авторитарна гіперсоціалізація -15%; Маленький невдаха-10%.

Отже, можемо побачити, рисунок 2.2, що найчастіше батьки обирають такі моделі ставлення в вихованні як, прийняття-відхилення, що становлять 60% опитуваних батьків. Це свідчить про те, що батькам притаманна недовіра, неповага до своїх дітей, а також емоційне відкидання, котре викликає високу агресивність та тривожність у підлітків в їхній поведінці, зокрема і в конфліктах. Такі підлітки обирають різні моделі поведінки в конфліктах, це залежить від рівня прийняття або відхилення батьками. Значно менше вибірку

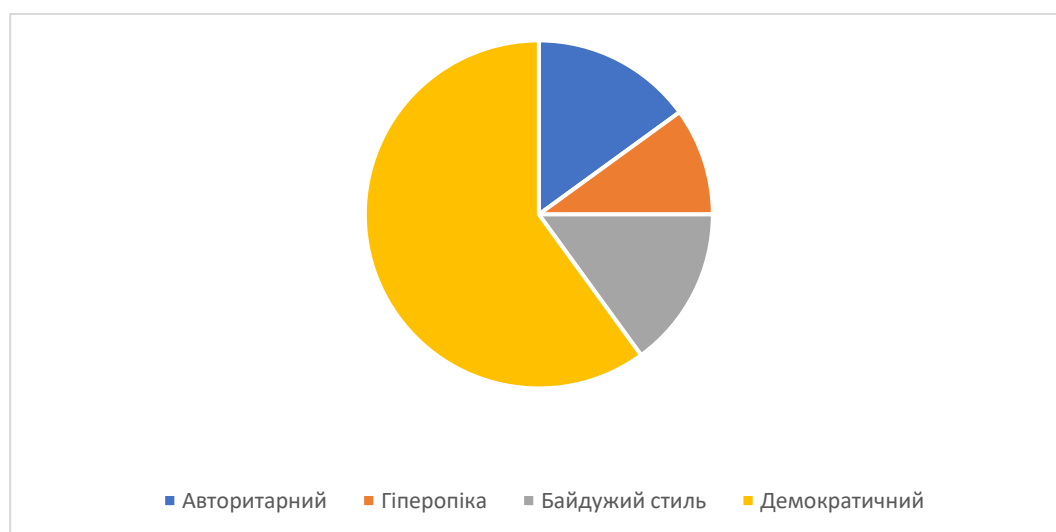
складає стиль авторитарна гіперсоціалізація, 15%, - це свідчить про частий авторитаризм батьків, що проявляється в високій вимогливості від підлітка, а непокоря суворо карається. Часто такі батьки застосовують фізичну силу для підтримки своєї авторитарності, це призводить до агресивної поведінки підлітка, котрі часто обирають модель суперництва для вирішення конфліктів. Всього 10% ,кожен, становлять стиль симбіоз та маленький невдаха. Батьки котрі обирають стиль ставлення симбіоз, часто поєднують в вихованні різні стилі ставлення, проявляють підвищену емоційну турботу, також присутній контроль за поведінкою. В таких підлітків із таким стилем часто розвивається тривожність. Для стилю маленький невдаха, присвоєна поведінка батьків проявляється в невірі до соціальної спроможності своїх дітей. Присутня критика та зневіра в силах та цілепокладаннях своїх дітей, це призводить до виникнення тривожності, а в поведінці часто проявляється як уникнення, або ж навпаки суперництво, в знак протесту батькам. І всього 5% опитуваних складає стиль кооперація, для неї характерна форма дисциплінарного впливу, що характеризується поясненням(вербілізацією), це сприяє саморегуляції поведінки підлітка. Підлітки із таким стилем обирають модель співпраці в вирішенні конфліктів.

Таблиця 2.3

Результат дослідження «Експрес-тест на визначення сімейного виховання»

№	Авторитарний	Гіперопіка	Байдужий стиль	Демократичний
Респондент 1				+
Респондент 2				+
Респондент 3				+
Респондент 4				+
Респондент 5				+
Респондент 6			+	
Респондент 7				+

Респондент 8				+
Респондент 9				+
Респондент 10				+
Респондент 11		+		
Респондент 12		+		
Респондент 13	+			
Респондент 14			+	
Респондент 15				+
Респондент 16				+
Респондент 17			+	
Респондент 18				+
Респондент 19	+			
Респондент 20	+			

Рис2.3

Діаграма результатів за методикою «Експрес-тест»

Демократичний – 60%; Авторитарний-15%; Гіперопіка-10%;
Байдужий(індиферентний)стиль -15%.

Як бачимо, за результатами експрес-тесту на визначення сімейного виховання, рисунок 2.3, можемо побачити, що переважає демократичний стиль виховання, вибірку складають – 60%. Такий стиль характеризується гнучким вихованням, але водночас дуже дисциплінованим, часто батьки беруть відповідальність за дії своїх дітей. Часто такі діти обирають стиль суперництва або співпраця в конфліктних взаємодіях. Гіперопіка та авторитарний стиль складають, кожен, 10-15% опитуваних. Гіперопіка свідчить про надмірну опіку дитиною. Часто підлітки обирають стиль поведінки в конфліктах пристосування або співпрацю. Авторитарний стиль свідчить про надмірний контроль поведінки. Часто підлітки із таким стилем виховання, обирають стиль суперництва в вирішенні конфліктів. Байдужий стиль склав 10% опитуваних, такий стиль свідчить про емоційну байдужість стосовно власних дітей, такі підлітки із таким стилем виховання обирають модель поведінки – уникнення.

Отже, ми бачимо, що існують різні підходи до вивчення батьківського ставлення, та їх застосування у вихованні, але той факт, що воно має вагомий вплив як на розвиток та формування особистості дитини, та формує певну модель поведінки в конфліктних взаємодіях, залишається незмінним.

2.3 Психологічні рекомендації підліткам щодо поведінки в конфліктних ситуаціях

Відповідно до виявлених результатів емпіричного дослідження були надано такі в рекомендації, щодо поведінки, для підлітків в конфліктних ситуаціях:

1. Якщо ви помітили, що стоїте на порозі конфліктної ситуації, вам потрібно зробити наступне:
  - зупиніться на хвилину і спробуйте знайти причину бажання створювати чи підтримувати конфлікт, запитайте в себе «Чому це турбує Вас зараз?», «Що може допомогти вам почувати себе краще?», «Чого бракує щоб відчувати себе добре і в безпеці?» Тощо. Ви можете використовувати цю вправу для розуміння, чи дійсно є причина для конфлікту, чи дійсно Ви хочете створити конфліктну ситуацію і навіщо Вам це потрібно. Це також дозволяє Вам позбутися певної ефективності свого ворожого стану та агресивного стану.
2. Практикуйте Я-висловлювання, щоб конструктивно пояснити ваш стан та відношення до певної ситуації. Ось його елементи:
  - Емоції і відчуття: постарайтесь, описати свій стан, свої емоції, які Ви проживаєте в моменті, до прикладу- «Я засмучений», «Я розчарований», «Я відчуваю сором».
  - Які події чи вчинки викликають пригнічені емоції: опишіть ситуацію, яка викликала такі емоції, до прикладу- «Я втомився, так довго на тебе чекати».
  - Пояснити чому ця подія викликала такі емоції : « Для мене наша зустріч була дуже важливою», «Для мене важливо, щоб людина цінувала мій час, та не запізнювалась на зустріч».
  - Висловлення побажань та прохань: «Я хочу, щоб ти, попереджав завчасно мене про своє запізнення»

Це допоможе Вам наблизитися до вирішення проблеми, уникаючи при цьому конфліктів. Варто зазначити, що для розвитку взаємовідносин,

комунікації між людьми та вирішення об'єктивних проблем – конструктивний конфлікт є корисним.

3. Також важливо навчитися чітко розмежовувати свої права та обов'язки в підлітковому віці, а також особисті межі. Ви можете почати створювати таблицю або список і зазначенням себе або членів сім'ї. Серед основних обов'язків кожного члена сім'ї, у той же час, у другій таблиці можна записати права, вимоги та побажання кожного члена сім'ї, наприклад, «Не заходьте в мою кімнату без стуку», і так далі. Усвідомлення підлітками своєї особистого простору також дають їм можливість відстоювати їх більш конкретно і розуміти, коли інші дійсно порушують їх, а коли це не так.
4. Будуйте планер, ведіть таблицю або схему, в яких зможете позначати свої бажання та шляхи їх реалізації. Адже одна із причин конфліктів підлітків полягає в тому, що можуть виникати розбіжності між бажаним і обмеженими можливостями. Така таблиця може бути корисна наступним чином: розподіл підлітком ресурсів для своїх цілей, допоможе уникнути внутрішнього конфлікту, тривожності як причини виникнення конфліктності.
5. Якщо виникає конфліктна ситуація, постарайтеся не забувати про причини виникнення конфлікту, не потрібно також переходити на особистості або особисте, звертатися до попередніх не вирішених конфліктів. Дотримуйтесь правила «тут і зараз», Ви будете мати можливість сконцентрувати увагу на поточних проблемах і прийти до ефективного вирішення проблеми. Також варто звернути увагу на людей з холеричним типом темпераменту, їм особливо варто зберігати «холодний розум».
6. Для збереження і підтримки психологічного благополуччя, використовуйте методи які знижують напруження, тривожність та заземлюють Вас в період афективного стану. До прикладу, медитація допомагає розслабитися тілом і розумом. Існує дуже багато видів медитації, цілком можливо, що Ви знайдете свій спосіб медитації. Також є ефективний спосіб дихання за схемою 4-2-4-2: робите вдих протягом чотирьох секунд, дві секунд затримуєте, чотири секунди видихаєте, і так далі, до поки Ви не розслабитесь і відволічетесь.

Висновок до II розділу

Узагальнюючи результати дослідження маємо можливість зробити такі висновки, що беззаперечно існує зв'язок із стилем виховання та батьківського ставлення до підлітків має вплив на формування типових патернів поведінки в конфліктних взаємодіях. Було досліджено різні підходи та погляди до такого взаємозв'язку, та проведено власне емпіричне дослідження за допомогою таких методик:

- Методика «Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті»
- Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті
- Експрес-тест на визначення стилю батьківського виховання.

Метою та завданням дослідження було визначити впливи різних батьківських моделей виховання та їх вплив на модель поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях.

Тест-опитувальник батьківського ставлення являє собою психодіагностичний інструмент, котрий орієнтований на виявлення батьківського ставлення до своїх дітей. Батьківське ставлення сприймаються, як різноманітні почуття до дитини, особливості виховання, розуміння характеру дитини, системи його поведінки. Однією з найпоширеніших методик діагностики поведінки особи в конфліктній ситуації (точніше, конфлікт інтересів) є опитувальник Кеннета Томаса (Kenneth Thomas). К. Томас виходив з того, що люди повинні не уникати конфліктів або вирішувати їх за всяку ціну, а вміти грамотно управляти ними. Спільно з Ральфом Кілманном він запропонував двовимірну модель управління конфліктами, виміром її - є поведінка особистості, заснована на увазі до інтересів інших, а другий-це поведінка, яка полягає в ігноруванні цілей інших та захисті власних інтересів.

Провівши емпіричне дослідження, отримали результати, за допомогою яких змогли відслідкувати зв'язок типової поведінки підлітка із різним стилем виховання та батьківського ставлення до них. Ми отримали результат, який

свідчить про те що, що 60% опитуваних обирають модель ставлення «прийняття-відхилення», підлітки обирають модель поведінки залежно від рівня прийняття їх батьками. Значно менше вибірку складають батьки із «авторитарним гіперсоціалізованим» стилем, такі батьки дуже вимогливі, підлітки в конфліктних взаємодіях частіше обирають модель суперництва. «Симбіоз» становить 10% вибірки, підлітки обирають частіше модель співпраці або уникнення. «Маленький невдаха», також складає 10% вибірки, та свідчить про недовіру батьків до соціальної спроможності своїх дітей, такі підлітки обирають часто модель поведінки уникнення, або ж навпаки в знак протесту - суперництво. І всього 5% вибірки складає стиль «кооперація», що характеризується досить хорошими і довірливими відносинами між батьками і дітьми, це сприяє тому, що підлітки мають високу кооперацію та обирають стиль співпраці здебільшого.

Отже, ми бачимо, що існують різні підходи до вивчення батьківського ставлення, та їх застосування у вихованні, але той факт, що воно має вагомий вплив як на розвиток та формування особистості дитини, та формує певну модель поведінки в конфліктних взаємодіях, залишається незмінним.

Також, при отриманні результатів методики «Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті» були надані психологічні рекомендації підліткам щодо поведінки в конфліктних ситуаціях, що націлені на підтримку психологічного благополуччя та профілактики конфліктних взаємодій.

ВИСНОВКИ

1. В даній роботі було проаналізовано різні наукові джерела, статті та погляди науковців на стиль виховання та ставлення батьків до дітей та вплив на формування типових патернів поведінки в конфліктних взаємодіях. Батьківське виховання має значний вплив на майбутнє їхніх дітей, адже батьки мають прямий вплив на формування особистості дитини своїми методами та стилями виховання. Сім'я є первинною малою соціальною групою, середовищем яке формує особистість, сім'я також впливає на потреби, соціальну активність і психологічний стан особистості в майбутньому. : Практична значимість роботи полягає в дослідженні батьківського виховання і його впливу на формування патернів поведінки підлітка, також в розробці рекомендацій підліткам, щодо їхньої поведінки в конфліктних ситуаціях. Отримані результати дослідження та їх аналіз надають підстави для глибшого вивчення теми виховання в сім'ях та вплив батьківського виховання на підлітка, як особистість. Теоретична частина надає змогу відслідкувати погляди різних століть на батьківське виховання, їхній вплив на особистість підлітка та вплив формування поведінки підлітків із різним стилем виховання.

Базові моделі поведінки діти отримують при народженні. Коли вони дорослішають, на вроджені патерни накладаються звички, стереотипи та виховання. Разом вони формують особистість людини. Дитяча психіка надзвичайно гнучка. Якщо батьки уважно спостерігатимуть за поведінкою своїх дітей, вони зможуть виявити та усунути потенційно шкідливі психологічні патерни. Окрім свідомого і цілеспрямованого виховання з боку батьків, на дітей впливає характер сімейної атмосфери, структура сім'ї та стосунки між її членами. Несприятливе сімейне середовище характерне для більшості девіантних підлітків. Гармонійні сім'ї створюють основу для взаємодії з оточуючими. У гармонійній сім'ї вікові труднощі та особистісні особливості значною мірою згладжуються і не призводять до соціальної та психологічної дезадаптації. Сім'я сприяє виробленню своєрідного

"психологічного імунітету" проти несприятливих впливів навколишнього середовища.

2. Було проведено емпіричне дослідження та аналіз впливу батьківського ставлення на формування типових патернів поведінки в конфліктах. А. Варга і в. Столін вважають, що ставлення батьків – це система різноманітних емоцій до дитини, стереотипи поведінки з особливостями сприйняття, що відпрацьовуються в процесі спілкування з нею та визначають рольовий характер і манеру поведінки дитини, розуміння його поведінки, що визначає рольову структуру сімейних відносин. методику «Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна», що дає нам побачити та проаналізувати, як батьківське ставлення в вихованні підлітків впливає на їхню поведінку та зокрема відстежити взаємозв'язок між батьківським ставленням та вибором підлітків моделі поведінки в конфліктних взаємодіях. Для дослідження моделі поведінки підлітків в конфліктних взаємодіях було підібрано методику, що спрямована на виявлення особливостей конфліктної поведінки підлітка. Щоб визначити домінуючі стратегії поведінки в конфліктній взаємодіях було використано методику К. Томаса (адаптація Н. В. Гришиної), що може застосовуватися на вибірці дітей підліткового віку. К. Томас виділив п'ять основних стратегій поведінки в конфліктній ситуації: суперництво, пристосування, компроміс, уникнення, співробітництво. Вибір даної методики був обумовлений твердженням про те, що конфліктна поведінка є однією із стадій розвитку конфлікту, відповідно вона не може виникати поза конфліктом.

3. Проаналізовано результати дослідження, що дають змогу побачити кореляцію між батьківським ставленням, вихованням та поведінкою підлітків в конфліктних взаємодіях, залежно від типу батьківського ставлення до них. Шістдесят(60)% опитаних батьків обирають модель «прийняття-відхилення», відповідно підлітки обирають модель поведінки в конфліктах залежно від міри прийняття ними батьками. «Авторитарний гіперсоціалізм»(10%) - «суперництво». «Симбіоз»(10%)-«співпраця» або «уникнення». «Маленький

невдаха»(10%)- «уникнення» або ж навпаки, в знак протесту «суперництво».
«Кооперація» (5%)- «співпраця».

4. При отриманні результатів методики «Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті» були надані психологічні рекомендації підліткам щодо поведінки в конфліктних ситуаціях, що націлені на підтримку психологічного благополуччя та профілактики конфліктних взаємодій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ПСИХОЛОГІЯ СІМ'Ї, Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. (67-68ст).
2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ 18–19 листопада 2022 року Вінниця МАТЕРІАЛИ ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ(с.95)
3. Развитие личности дитини: Пер. з англ. Під ред. А. Фонарьова. М.: Прогресс, 1987. 190–211 с.
4. . Ейдемільер Е. Г. Психологія та психотерапія родини. СПб. Пітер, 1999. 905 с
5. Седих К. Психологія сім'ї. Київ. ВЦ «Академія». Навч. посіб. 3-тє видання, стереотипне. 2021. 190 с.
6. «Патерн. Що таке основні види патернів поведінки»: веб-сайт. URL: <https://cau.in.ua/819-patern.html>
7. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ \ Я. Є. Рябчич\176ст
8. З.Личко А. Е. Подростковая психіатрія: Руководство для врачей / А. Е. Личко. – Л. : Медицина, 1985. – 416 с.
9. «Двонаправлені зв'язки між темпераментом і вихованням і прогнозуванням проблем адаптації в середньому дитинстві» :веб-сайт. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0193397304000929?via%3Dihub>
- 10.Личко А.Є. Підліткова психіатрія. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Л.: Медицина, 1985. – С. 416.
11. Lichko A.E. Psihopatii i aktsentuatsii haraktera. - М., 1983.
- 12.Starovaytov A. V. «Psihologicheskie osobenosti telesnoorientirovannoy korektsii povedeniya podrostkov s aktsentuatsiyami haraktera». – Simferopol, 2004. – S. 211.
- 13.Методи розв'язання педагогічних конфліктів / Є. М. Павлютенков // Географія. –2008. –No20.–(Вкладка).

14. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – Санкт-Петербург: Питер, 1997. – 688 с.
15. «Стратегії поведінки особистості в конфлікті» : веб-сайт. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/4094/86/>
16. «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» : веб-сайт. URL: <https://web.kpi.kharkov.ua/ppuss/uk/strategiyi-povedinki-v-konfliktnij-situatsiyi/>
17. Зеленков М.Ю. Социальная конфликтология / М.Ю. Зеленков. –: Юридический институт МИИТа, 2003. – 262 с.
18. «Психологічні особливості поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях» : веб-сайт. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2018/34.pdf
19. Психологія сімейного виховання: навчальний посібник / укл. Ю. В. Кушнір, В. А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2021. 68 с.
20. «Родинно-шкільна виховна система як фактор соціального становлення особистості підлітка» : веб-сайт. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/215/177>
21. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад. школа, 1990. – 107 с.
22. Життєвий потенціал нової школи // Мистецтво життєтворчості особистості. Ред. рада: Доній В.М., Несен Г.М., Сохань Л.В., Єрмаков І.Г. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч. 2. – 936 с.
23. «ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ: матеріали наук.- практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2018. 304 с.» URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d9973784-1129-41b2-b35f-c1a779aeb609/content>
24. «Типи та стилі сімейних взаємин»: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/7304045/page:3/>
25. «Вплив стилю сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітка» Стаття: URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8956/Krotenko%20V.I.%2C%20Zastavna%20I.S..pdf?sequence=1>

26. Варга А. Я. Тест-опросник родительского отношения / А. Я. Варга, В. В. Столин // Практикум по психодиагностике. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – С. 107–113
27. «Батьківське ставлення, тест»: веб-сайт. URL: <https://nvk.kosiv.info/batkam/29-test-batkivske-stavlennia.html>
28. «Тест Томаса-типи поведінки в конфліктних ситуаціях»: веб-сайт. URL: http://psychologis.com.ua/test_tomasa_-_tipy_povedeniya_v_konflikte.htm
29. «Підліток»: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA>
30. «Патерни поведінки це»: веб-сайт. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%86%D0%B5>
31. «Психологічна енциклопедія. Патерн це»: веб-сайт. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%86%D0%B5>
32. Ерніязова, В. (2002). Стиль сімейного виховання і майбутнє дитини. Педагогіка і психологія професійної освіти, 3, с.224-228.
33. Яновська Т. А. Психологічні особливості прояву конфліктної поведінки підлітків із різним рівнем самооцінки / Т. А. Яновська // Психологія і особистість. - 2016. - № 1. - С. 93-108.
34. Baumrind D. Current patterns of parental authority / D. Baumrind. Developmental Psychology. - 1971. - Vol. 4, - No 1, pt. 2. с. 1-103
35. Бистрова Ю. О. Особливості конфліктної поведінки розумово відсталих підлітків: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.08 «Спеціальна психологія» / Ю. О. Бистрова. – Київ, 2007. – 20 с

36. Ложкін Г. В. Конфлікт як форма взаємодії людей [Електронний ресурс] / Г. В. Ложкін, С. В. Сьомін, Т. В. Петровська, О. О. Кисельова. – Режим доступу: <http://www.dere.com.ua/library/reshta/konflikt.shtml>.
37. Петровская Л. А. О понятийной схеме социально-психологического конфликта / Л. А. Петровская // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М., 1977. – С. 126–143.
38. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия: Краткий лекционный курс Санкт-Петербург: 2001. 144 с

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті

Інструкція: Виберіть один із двох варіантів, який більшою мірою відповідає вашим поглядам.

Текст:

1.)

а) Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

б) Краще ніж обговорювати, в чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми згодні.

2.)

а) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

б) Я намагаюся залагодити справу з урахуванням усіх інтересів іншого та моїх власних.

3.)

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

б) Я намагаюся заспокоїти іншого та зберегти наші стосунки.

4.)

а) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

б) Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5.)

а) Улагоджуючи спірну ситуацію, я постійно намагаюся знайти підтримку в іншого.

б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

6.)

а) Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.

б) Я намагаюся досягти свого.

7.)

а) Я намагаюся відкласти вирішення спірного питання, щоб згодом вирішити його остаточно.

б) Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб досягти бажаного.

8.)

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

б) Я насамперед намагаюся ясно визначити те, в чому полягають спільні інтереси.

9.)

а) Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

б) Я докладую зусиль, щоб досягти свого.

10.)

а) Я твердо прагну досягти свого.

б) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11.)

а) Насамперед я намагаюся ясно визначити, у чому полягають спірні питання.

б) Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

12.)

а) Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може спричинити суперечки.

б) Я даю можливість іншим залишитись при своїй думці, якщо вони теж йдуть мені назустріч.

13.)

а) Я пропоную компромісний варіант.

б) Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14.)

а) Я повідомляю іншого про свою точку зору і питаю про його думку.

б) Я намагаюся показати іншому логіку та переваги моїх поглядів.

15.)

а) Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

б) Я намагаюся зробити так, щоб уникнути напруженості.

16.)

а) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.

б) Я намагаюся переконати іншого у перевагах моєї позиції.

17.)

а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.

б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

18.)

а) Якщо це зробить іншого щасливим, дам йому можливість наполягти на своєму. б) Я даю можливість іншому в чомусь залишитись при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

19.)

а) Насамперед я намагаюся ясно визначити те, в чому полягають усі порушені питання та інтереси.

б) Я намагаюся відкласти вирішення спірного питання для того, щоб згодом вирішити його остаточно..

20.)

а) Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

б) Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод та втрат для обох сторін.

21.)

а) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

б) Я завжди схильюся до прямого обговорення проблем та їх спільного вирішення.

22.)

а) Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією та точкою зору іншої людини.

б) Я відстоюю свої бажання.

23.)

а) Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання оточуючих.

б) Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

24.)

а) Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я намагатимусь піти назустріч його бажанням.

б) Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу.

25.)

а) Я намагаюся показати іншому логіку та переваги моїх поглядів.

б) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

26.)

а) Я пропоную компромісну позицію.

б) Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання оточуючих.

27.)

а) Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може спричинити суперечки.

б) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28.)

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.

б) Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.

29.)

а) Я пропоную компромісну позицію.

б) Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30.)

а) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.

б) Я завжди займаю таку позицію у спірному питанні, щоб ми спільно з іншою людиною могли досягти успіху.

Інтерпретація результатів: Кількість балів, набраних за кожною шкалою, дає уявлення про виразність тенденції до прояву відповідних форм поведінки у конфліктних ситуаціях. Домінуючим вважається тип (типи), що набрали максимальну кількість балів.

Ключ

1. Суперництво: 3А, 6В, 8А, 9В, 10А, 13В, 14В, 16В, 17А, 22В, 25А, 28А.
2. Співпраця: 2В, 5А, 8В, 11А, 14А, 19А, 20А, 21В, 23В, 26В, 28В.
3. Компроміс: 2А, 4А, 7В, 10В, 12В, 13А, 18В, 22А, 23А, 24, 26А, 29А.
4. Уникнення: 1А, 5В, 6А, 7А, 9А, 12А, 15В, 17В, 19В, 20В, 27А, 29В.
5. Пристосування: 1В, 3В, 4В, 11В, 15А, 16А, 18А, 21 А, 24А, 25, 27В, 30А.

Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна

Інструкція: На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які окрім презирства нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає у себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, при найбільшому старанні.
19. Дитину потрібно тримати у суворих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.

20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би..
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і у поведінці і у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте і дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. Приймаючи сімейні рішення слід враховувати і думку дитини
34. Головна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – нездатна ні до чого доброго.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.

- 48.Сувора дисципліна у дитинстві – розвиває сильний характер.
- 49.Я не довіряю своїй дитині.
- 50.За суворе виховання діти дякують потім.
- 51.Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
- 52.У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
- 53.Я поділяю інтереси своєї дитини.
- 54.Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
- 55.Моя дитина виросте непристосованою до життя.
- 56.Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
- 57.Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
- 58.Не рідко я захоплююсь своєю дитиною.
- 59.Дитина не повинна мати секретів від батьків.
- 60.Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї.
- 61.Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до тесту

1. «Прийняття-відхилення» - 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.
2. «Кооперація» - 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.
3. «Симбіоз» - 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
4. «Авторитарна гіперсоціалізація» - 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. «Маленький (-а) невдаха» - 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61.

Порядок підрахунку тестових балів

При підрахунку тестових балів за всіма ознаками враховується відповідь «вірно». Високий тестовий бал по відповідним шкалам інтерпретується як:

- відштовхування;
- соціальна бажаність;
- симбіоз;
- гіперсоціалізація;

- інфантилізація.

Аналіз

1. «Прийняття-відштовхування».

Шкала показує інтегральне емоційне ставлення до дитини. На одній шкалі батькам подобається дитина такою якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй. Батьки багато часу проводять з дитиною, поважають її інтереси і плани. На іншій шкалі: батьки виховують свою дитину погано, непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху. Батьки відчують до дитини смуток, злість, тощо. Вони не довіряють дитині та не поважають її.

2. «Кооперація».

Шкала показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Батьки високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу і самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на його бік з будь яких питань.

3. «Симбіоз».

Шкала відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною. Батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація».

Шкала відображає налагоджену форму керування поведінки дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв своєї думки дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, думками, тощо.

5. «Маленький невдаха».

Шкала відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

Експрес-тест на визначення стилю батьківського виховання.

Інструкція: Із чотирьох відповідей за кожним запитанням оберіть ту, яка найбільш відповідає вашій звичній батьківській поведінці.

1. Ваша дитина дивиться телевізор замість того, щоб виконати якесь доручення, яке необхідно зробити невідкладно, ви:

- а) без слів вимкнете телевізор;
- б) побачите, що дитина не може відволіктись від перегляду і виконає доручення замість дитини;
- в) присоромите дитину, проте в результаті махнете рукою і подумаете: «хай робить, що хоче...»;
- г) запитаете, що необхідно дитині, щоб почати виконувати це доручення.

2. Дитина вередує за столом, відмовляється їсти те, що завжди їла, ви:

- а) примушуете їсти те, що дали;
- б) припрошуете сто разів поїсти і пропонуєте різноманітні страви;
- в) дозволите бути голодною і не перейматиметесь ситуацією;
- г) пропонуєте іншу страву або ж дозволяєте вийти з-за столу.

3. Якщо ваша дитина прийшла зі школи з незадовільною оцінкою, ви:

- а) даєте дитині прочуханку і наказуєте зробити безліч вправ для покращення знань; б) плачете разом з нею і кажете: «Ти у мене найкраща(ий)!»;
- в) не звертаєте уваги, оскільки ви не маєте часу на такі дурниці;
- г) йдете разом пити чай, заспокоюєте дитину і разом обмірковуєте вирішення проблеми.

Інтерпретація результатів: Який варіант відповіді переважає по кількості-відповідає моделі стлю виховання.

«а» – авторитарний стиль батьківства;

«б» – гіперопіка;

«в» – байдужий стиль батьківства;

«г» – демократичний стиль батьківства.